

Opinia o rozprawie doktorskiej pana magistra Andrzeja Jurkuna
pt. „Działalność społeczno-polityczna organizacji mniejszości litewskiej w Polsce”,
Olsztyn 2021, ss. 461.

Mniejszości narodowe, podobnie jak wszystkie zbiorowości społeczne, charakteryzują się różnym stopniem swego sformalizowania i zorganizowania. Ich stopień kompletności instytucjonalnej jest wyznaczany z jednej strony przez zakres tolerancji i swobód, jakie mniejszość w konkretnym systemie posiada, a z drugiej strony przez potrzeby, aspiracje i aktywność samej mniejszości. Organizacje społeczno-kulturalne, obok rodziny, szkoły i struktury wyznaniowej (jeśli ta jest charakterystyczna dla danej grupy) tworzą podstawową siatkę organizacyjną, kształtującą życie narodowe społeczności mniejszościowych. Stanowią one m.in. naturalne zaplecze dla wyłaniania się i kształtowania liderów oraz budowania struktur umożliwiających zachowanie tożsamości narodowej. Rozpatrywanie aktywności instytucjonalnej mniejszości narodowych stwarza szansę dla refleksji nad sytuacją zewnętrzną mniejszości, jej stanem wewnętrznym i czynnikami wpływającym na zachowanie tożsamości etnicznej.

Problematyka związana z uwarunkowaniami życia społeczno-politycznego mniejszości narodowych, zwłaszcza zaś kwestie odnoszące się do możliwości realizacji przez nie swoich aspiracji i potrzeb są istotnymi elementami badania stanów procesów demokratyzacji i równouprawnienia we współczesnych społeczeństwach. Refleksja nad prowadzoną polityką wobec przejawów etniczności i zawartymi w niej możliwościami rozwiązywania sytuacji konfliktowych oraz pobudzania działań integrujących poszczególne społeczności przedstawia swoisty papierek lakmusowy, odzwierciedlający realny stan rzeczywistości społeczno-politycznej.

Z uwagą zatem należy powitać pracę pt. *Działalność społeczno-polityczna organizacji mniejszości litewskiej w Polsce* autorstwa pana mgra Andrzeja Jurkuna poświęconą tej właśnie tematyce. Przedłożona do recenzji rozprawa swym tytułem informuje o przedmiocie i zakresie prowadzonej eksploracji. Promotorem pracy był dr

hab. Krzysztof Gładkowski, prof. UWM, zaś promotorem pomocniczym dr Tomasz Gajowniczek. Warto odnotować, iż współpraca doktoranta z promotorem zaistniała już wcześniej, na etapie jego pracy licencjackiej z 2017 roku pt. *Formy działalności mniejszości litewskiej w Polsce na przykładzie Litewskiego Towarzystwa Świętego Kazimierza w Sejnach*. Wskazywałoby to na co najmniej kilkuletnie zainteresowania badawcze Piszącego tą problematyką i przejście w tym czasie od analiz obejmujących jedną strukturę organizacyjną mniejszości litewskiej po ogląd panoramy aktywności wiele stowarzyszeń tej mniejszości.

Czynnikami wpierającymi wybór tematu stały się dla Doktoranta kwestie związane z istnieniem luki w badaniach nad mniejszością litewską, zwłaszcza w wymiarze działalności społeczno-politycznej organizacji litewskich. Nie bez znaczenia było też osobiste doświadczenie kontaktów ze społecznością litewską nabyte w trakcie wieloletniego zamieszkiwania na Sejneńszczyźnie. Jak zaznaczał: „wzrastanie w środowisku o największym nasyceniu osób z mniejszości litewskiej w Polsce, w sposób naturalny pozwoliło na poznanie motywów jej działalności, problemów Litwinów, a także kwestii antagonizmu polsko-litewskiego na Sejneńszczyźnie”.

Powtórne opiniowanie pracy już raz przeczytanej i ocenionej, jest zadaniem trudnym. Pojawiające się powtórzenia związane są z utrzymaniem części dotychczasowych opinii. Recenzent pamięta jednak, iż przyjęte spojrzenie podczas pierwszej lektury może rzutować na aktualny odbiór rozprawy. Zasadnym zatem wydaje się skoncentrowanie na porównaniu tych kwestii w obu wersjach pracy, które spotkały się z krytyczną oceną i wskazanie na ile uległy one poprawie.

Już na początku lektury zauważalna jest zmiana objętości pracy, pierwsza wersja (z 2020) liczyła 400 stron, aktualna (z 2021) 460 stron. Sygnalizuje ona wprowadzenie dodatkowego materiału do narracji Autora. Za tym idą przeobrażenia zarówno w układzie pracy, jak i jej treści. Widoczna jest restrukturyzacja dysertacji, mająca charakter naprawczy wobec postawionych w recenzji zastrzeżeń.

Układ rozprawy jest przejrzysty. Formalna struktura została wyszczególniona w spisie treści i prowadzonym toku narracji. Wymieniono w niej: wstęp, cztery rozdziały tematyczne (w poprzedniej wersji były trzy), zakończenie, streszczenie w języku

angielskim, bibliografię, spis tabel i wykaz skrótów. Zarówno wstęp, jak i rozdziały mają uwidocznioną wewnętrzną strukturę w postaci podrozdziałów. We wstępie autor wyróżnił wprowadzenie, przedmiot, ramy czasowe, stan badań, problemy i hipotezy badawcze, metody i techniki badań oraz omówienie struktury pracy.

Doktorant umiejscawia analizowane procesy i zjawiska zarówno w wymiarze Sejneńszczyzny, najliczniej zamieszkałego przez Litwinów regionu, jak i całego państwa. Zyskujemy w ten sposób możliwość analizy sytuacji dotyczącej w miarę zwartego osadnictwa, jak i znacznego rozproszenia. Piszący zakłada, że analiza działalności mniejszości litewskiej w Polsce powinna ukazać prawidłowości jej rozwoju oraz wpływ na położenie polityczne, oraz stanowić prognozę dalszego rozwoju sytuacji.

Jak już wspomniałem Autor świadomie i rzetelnie potraktował skierowane do niego uwagi recenzenckie. Przykładowo prezentowana we wstępie kwestia wyboru tematu została rozszerzona w porównaniu z pierwszą wersją pracy (s. 10). Zmiany widoczne są także w charakterystyce przedmiotu badań, większej precyzji w jego przedstawieniu jako działalności/aktywności społecznej i politycznej. Na jakości przekazu zyskała charakterystyka stanu badań (w starej wersji pracy s. 16-17, w nowej s. 15-18). Zwiększeniu uległa liczba pytań badawczych (z dziewięciu do jedenastu) podobnie rzecz ma się z hipotezami (z czterech do pięciu). Na znaczeniu zyskała także część pracy dotycząca metod i technik badań. Ich szersze omówienie pozwoliło na lepsze zrozumienie podejmowanych działań badawczych.

Zrestrukturyzowano strukturę pracy, wprowadzając dodatkowy rozdział dotyczący kontekstu pojęciowego używanego w rozprawie (rozdział pierwszy „Kluczowe pojęcia, zagadnienia teoretyczne oraz największe mniejszości narodowe w Polsce”). Sugerowałbym Autorowi modyfikację tytułu tego rozdziału, wydaje się za długi i nieco rozmazany w nazwie. Podkreślić jednak należy, że jest to rozdział ważny dla wymiaru teoretycznego pracy, zawiera kwestie terminologiczne, przedstawienie różnych koncepcji i poglądów dotyczących mniejszości narodowych i polityki wobec nich. Z uwagą odnotować należy także większą precyzję Autora w analizie aparatu pojęciowego oraz szersze uwzględnienie prac dedykowanych dla przestrzeni nauk o

polityce. Stworzony przez niego obraz literatury przedmiotu pozwala zapoznać się z podstawowymi kierunkami badań dotyczącymi omawianej tematyki. Kolejne rozdziały rozprawy odnoszą się do podłoża historycznego relacji polsko-litewskich (rozdział drugi „Polacy i Litwini – rys historyczno-polityczny”), uwarunkowań sytuacji Litwinów w Polsce (rozdział trzeci „Współczesne położenie mniejszości litewskiej w Polsce”) oraz ich instytucjonalnej formy aktywności (rozdział czwarty „Organizacje mniejszości litewskiej w Polsce”). Układ rozdziałów zawierający część teoretyczną, historyczną, ogólną i szczegółowo odnoszącą się do przedmiotu badania daje Doktorantowi możliwość przeprowadzenia logicznego, uzupełnianego przez kolejne partie pracy wywodu.

Wprowadzenie postulowanych zmian okazało się w moim przekonaniu korzystne dla toku narracji. Analiza zyskała na dynamice przedstawianych zjawisk i procesów. W większym stopniu podjęto badanie aktywności organizacji mniejszości. Przykładowo uwidoczniło się to m.in. we wprowadzeniu materiałów charakteryzujących zmiany w finansowaniu stowarzyszeń litewskich, w których uwzględniono szerszy zakres czasowy.

Zauważyć należy także zmiany w języku opracowania, odejście od pojawiającego się uprzednio „potocznego” stylu narracji na rzecz bardziej precyzyjnego i opartego na siatce pojęciowej związanej z naukami społecznymi. Autor położył większy akcent na interpretacje, a nie deskrypcje w opisie. Usunął defekty techniczne - „literówki”.

Modyfikacji uległ także układ bibliografii. Jawi się jako bardziej transparentny, nie do końca przekonuje mnie osobne potraktowanie kategorii „Literatura przedmiotu” i „Opracowania”.

Warto podkreślić znaczącą aktywność Autora w poszukiwaniu materiałów dotyczących podjętego tematu badawczego. Bibliografia jest obszerna, przedstawiono ją na 55 stronach dysertacji. Zawiera akty prawne, dokumenty, wywiady, wybraną literaturę przedmiotu, strony internetowe, materiał filmowy i wywiady. Doktorant skorzystał z materiałów i opracowań w języku polskim i litewskim.

Na uwagę zasługują przeprowadzenie wywiadów i wykorzystanie materiału filmowego. Niektóre z badań Doktoranta mają znaczenie autorskiej dokumentacji, ważnej dla zachowania i utrwalenia informacji o mniejszości litewskiej. Przykładowo pozyskany przez niego wywiad z Viktorasem Buvelskisem (Wiktorem Buwelskim), liderem szczecińskich Litwinów, był ostatnią zarejestrowaną wypowiedzią tego działacza przed śmiercią (zmarł w maju tego roku).

Podczas lektury wywiadów przeprowadzonych przez magistra Andrzeja Jurkuna zastanawiałem się nad zasadnością użycia tylko jednej, litewskiej, formy zapisu nazwisk. Tak postąpiono w stosunku do wszystkich litewskich respondentów - zob. s. 456-457. O ile zrozumiała jest ta forma, to nie do końca przestrzegana w innych partiach rozprawy - np. w podawanych wynikach wyborów do samorządu występują często polskie formy nazwisk i imion działaczy litewskich. Ponadto pamiętać, iż językoznawcy wskazują na stosunkowo niewielką skalę oficjalnego używania nazwisk w wersji litewskiej - zob. Justyna B. Walkowiak, Jowita Niewulis-Grablunas, *Nazwiska nieurzędowe mniejszości litewskiej w Polsce – dziedzictwo językowo-kulturowe pogranicza polsko-litewskiego*, „Acta Baltico-Slavica”, 2019 nr 43, s. 68. Sam Autor także potwierdza to na s. 390. Może warto byłoby zatem dopracować zasady, na jakich dane nazwisko jest zapisywane w tekście w wersji litewskiej, np. wtedy, kiedy w takiej formie używa je sam zainteresowany.

Czas na podsumowanie. Poszerzyłbym w stosunku do pierwszej recenzji katalog zalet rozprawy i wskazał zwłaszcza na te ujawniające się w: oryginalnym podejściu do problemu naukowego; wykorzystaniu ustaleń teoretycznych dotyczącej partycypacji mniejszości w życiu publicznym i polityce etnicznej; uwzględnieniu efektów migracji w XX i XXI wieku i objęcie badaniem obok terenu tradycyjnego zamieszkiwania ludności litewskiej (Sejneńszczyzny), obszaru całego państwa; porządkowaniu i dostarczeniu informacji o aktywności organizacji mniejszości litewskiej; stworzeniu panoramy opisywanych zjawisk i procesów; wykorzystaniu bogatej i różnorodnej bazy źródłowej (nie tylko klasycznej, „papierowej”, ale i na innych nośnikach); „wywołaniu” części źródeł – przeprowadzeniu wywiadów z

liderami mniejszości, przedstawicielami administracji i służb dyplomatycznych; wykorzystaniu materiałów i opracowań w języku polskim i litewskim.

Zagadnienia poruszane w rozprawie są ważne zarówno z punktu widzenia wizji stowarzyszeń Litwinów, jak i ich praktyki działania. Lektura pracy Doktoranta skłania do refleksji nad zakresem podmiotowości mniejszości litewskiej w Polsce, zwłaszcza zaś nad zdolnością do artykulacji swoich interesów w formie idei i programów, możliwością organizowania się w stowarzyszenia i umiejętnością działania, na tyle skutecznego, aby wywierać pożądaną dla niej wpływ na przebieg procesów społeczno-politycznych. Takie ujęcie lokuje pracę pośród opracowań z zakresu nauk o polityce i administracji.

W moim przekonaniu rozprawa mgr Andrzeja Jurkuna spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim. Bardzo proszę o dopuszczenie dysertacji do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Szczecin 15.08.2021

Dr hab. Janusz Mieczkowski prof. US